

Finns det ett radikalt socialt arbete?

Bengt Börjeson

Forskning i socialt arbete är i viktiga avseenden ett lagarbete. Även om den akademiska karriären i sig motverkar en sådan utveckling bör det vara en strävan att bygga upp en institution av arbetsgrupper med olika forskningsinriktning men i nära kontakt med varandra.

Börjeson ger exempel på och motiv för lämpliga inriktningar av forskningen för sådana arbetsgrupper och avslutar med en beskrivning av aktuella forskningsprojekt.

Bengt Börjeson är docent i psykologi, behandlings- och forskningsledare vid Barnbyn Skå samt ordförande i Riksförbundet Hem och Skola.

Den fråga som ställs i titeln är den jag ägnat mitt professionella liv att få svar på – givetvis utan att komma fram till ett definitivt resultat. Ett sådant resultat låter sig inte heller uppnås; de sociala och historiska villkoren förändras ständigt och därmed också villkoren för ett radikalt socialt arbete. Men det finns vissa grundläggande förutsättningar för ett sådant jobb. *Roy Bailey* och *Mike Brake* skriver så här i inledningskapitlet till sin antologi *Radical Social Work*: "Radikalt arbete enligt vår mening är att förstå de utsatta människornas belägenhet i den sociala och ekonomiska strukturen de befinner sig i. Ett socialistiskt perspektiv är för oss det mest mänskliga sättet när det gäller att välja utgångspunkt för det sociala arbetet. Vårt syfte är inte att eliminera behandling, men att eliminera behandling som stödjer den härskande klassens hegemoni. För att motverka förtryckets effekter måste man engagera sig i en dubbel ambition: att hjälpa människor att förstå sin alienation i termer av förtryck och att bygga upp deras egen självkänsla."

Citatet återger ganska väl min egen grundläggande uppfattning och det är en uppfattning som jag försökt förverkliga i det konkreta vardagsjobbet på Barnbyn Skå. När jag söker professuren i Göteborg innebär det steget ett väl överlagt handlande. Jag vet om att jag utsätter mig för "risken" att inte på samma sätt som tidigare kunna pröva idéer i verkligheten. Men det innebär självklart inte att jag övergivit idéerna! Min framtida arbetsinsats kommer alltid att utgå från samma utmaning, oavsett arbetsfält. Det jag skrivit får alltså tas som en deklaration om min ideologiska hemvist och mina ambitioner.

Socialt arbete som forskningsområde

Riktlinjerna för forskningen inom det sociala arbetsområde har utstakats i ämnesbeskrivningen för professuren och de riktlinjerna utgör utgångspunkten för den forskarutbildning som redan börjat byggas upp i Göteborg. Men det är inte fruktbart att återge det redan välbekanta – därför vill jag bara skissera hur jag i min fantasi tänker mig vardagsjobbet på institutionen för socialt arbete.

Socialarbetare jobbar ofta isolerade från varandra – det sociala arbetets praxis är ett ensamjobb. Ändå visar erfarenheten att ett radikalt och nyskapande socialt arbete nästan alltid utförs av människor i grupp. Jag tycker därför att man skall lägga ner stor möda på att även forskningen i socialt arbete i viktiga avseenden skall vara ett lagarbete. Den akademiska karriären motverkar ett sådant syfte men det finns vägar att undvika de värsta nackdelarna och det är en arbetsuppgift jag skulle vilja ta på mig. Jag ser framför mig en institution som byggs upp av arbetsgrupper med olika forskningsinriktning – men givetvis med nära kontakter med varandra.

.....
Socialrätten innehåller utomordentligt viktiga och ingripande legala instrument – ändå har den en låg dignitet vid de juridiska fakulteterna.
.....

Jag tycker t ex att det är väsentligt att *socialrätten* blir en central uppgift för en sådan grupp. Socialrätten innehåller utomordentligt viktiga och ingripande legala instrument – ändå har den en låg dignitet vid de juridiska fakulteterna. Speciellt intressant är det att utveckla de rättssociologiska aspekterna av socialrätten – jag tror t ex att vårdlagarnas oerhört vida tolkningsutrymme drabbar den i processuellt avseende sämst lottade parten, i allmänhet klienten. Den starkare parten kan utnyttja tolkningsutrymmet till sin fördel.

Denna svårighet kan man inte komma ifrån enbart genom att intressera jurister för socialrättsliga problem. Man måste också ha kunskap och förståelse för *den materiella problematiken* (alkoholistens livssituation, det omhändertagna barnets separationskris osv osv) för att kunna definiera de socialrättsliga problemen på ett riktigt sätt.

En annan forskargrupp borde arbeta med *de socialpolitiska reformernas effekt på "klientnivå"*. socialpolitiska insatser skulle utformats annorlunda om vi haft mer av sådan kunskap. Förtidspensioneringen t ex – skulle den ha varit satt i system på samma sätt om vi känt till den isolering och apati som ofta följer på den livslånga "befrielsen" från arbetet?

Jag gjorde för några år sedan en ganska enkel studie av socialhjälpshushållens konsumtionsstandard i jämförelse med hushåll i olika inkomstskikt. Även denna begränsade undersökning var mycket upplysande. Vi kunde konstatera att olika socialhjälpshushåll har olika standard – sämst ställda var ensamföräldrarna med flera barn. Och vidare: socialhjälpshushållen har en lägre standard på alla nivåer och alla konsumtionssektorer än andra hushåll (gäller också låginkomsthushållen); detta gäller i all synnerhet för den "konsumtion" som kräver att man kan lägga undan och spara litet i förväg. Man klarar sig för dagen – men semesterplaner har

man inte råd med!

Ett annat faktum: det fanns en tendens i materialet som visade, att ju längre tid man har socialhjälp desto sämre blir den ekonomiska situationen. Socialhjälp ger inte en bra startpunkt för ett nytt ekonomiskt liv – socialhjälp fungerar bäst som komplettering eller tillfällig täckning av levnadsomkostnaderna, då ett hushåll temporärt fått en sänkning av inkomsten. Detta resultat leder till tanken, att socialhjälp borde stiga för de människor som tvingas ha socialhjälp under en längre tid! En tanke som jag inte alls tror var främmande för Bengt Andersson som först lanserade den sk sociallönen i Stockholm.

En tredje forskargrupp tar sig an *organisationsproblem och metodutveckling* rörande det sociala arbetet på fältet. Vi har genomfört en jättereform i vårt land i och med att vi integrerat socialvård, barnavård, nykterhetsvård och hemhjälp (äldreomsorg). Denna integration har improviserats fram i många kommuner, och de lösningar man presterat både när det gäller fältarbetets och den administrativa ledningens organisation kan ifrågasättas på många sätt.

I Stockholm har den första rekonstruktionen efter sammanslagningen av de olika förvaltningarna startat. På fältet börjar allt fler sk tvärsektionella grupper ta form (de arbetar med specialiserade arbetsuppgifter), och de administrativa frågorna har man gripit sig an med genom att påbörja en mycket långt gående decentralisering inom förvaltningen.

En forskargrupp med arbetsuppgifter och intresseinriktning på dessa problem måste självklart stå i nära kontakt med de resurser för metod- och organisationsutveckling som finns inom förvaltningen. Men ett sådant nära samarbete utesluter inte att man också kan åstadkomma "fruktbara konflikter". Administrativt styrd omorganisation är i viss mening alltid opportunistisk – man hamnar lätt

.....
Förtidspensioneringen t ex – skulle den ha varit satt i system på samma sätt om vi känt till den isolering och apati som ofta följer på den livslånga "befrielsen" från arbetet?
.....

.....
Forskningen leder inte automatiskt till en högre sanning men är genom sin relativt fristående karaktär en garanti för att långsiktiga perspektiv också blir uppmärksammade.
.....

i en situation där man bygger principiella resonemang kring det tillfälliga behovet, "sätter förordningar på slumpen och kronor på eventualiteten" för att citera en fin mening av den ungerske författaren György Konrad. Forskningen leder inte automatiskt till en högre sanning men är genom sin relativt fristående karaktär en garanti för att långsiktiga perspektiv också blir uppmärksammande.

En fjärde grupp jobbar med *behandlingsforskning*. Jag hänvisar till det inledande citatet: "vårt syfte är inte att eliminera behandling, men att eliminera behandling som stödjer den härskande klassens hegemoni". Jag vill komplettera med att understryka hur komplicerad behandlingsuppgiften är inom det sociala arbetets område. För det första finns alltid risken att man via behandling omdefinierar utsatthet och vanmakt till "psykologiska problem". För det andra kan man tryggt räkna med negativt motiverade klienter – precis det motsatta är fallet när man bedriver psykoterapi.

Den sociala behandlingsuppgiften är också precis lika svår som det psykoteraeutiska arbetet. Den ångest och den förtvivlan som möter socialarbetaren från klientens sida kan lodas till precis samma djup som det lidande terapeuten arbetar med. Detta är mitt specialområde; jag har arbetat både praktiskt och teoretiskt med dessa problem under många år. I min senaste bok, *Behandlingen*, försöker jag beskriva förutsättningarna för det sociala behandlingsarbetet. Jag tycker inte jag fått särskilt intressanta reaktioner på det försöket – marxistiska läsare har rynkat på näsan och sagt "usch – behandling!" och renläriga terapeuter "usch – en sådan behandling!" Ingendera inställningen hjälper de människor som behöver hjälp!

Det viktigaste som bör ske inom det sociala arbetets område är – enligt socialarbetarna själva – *utvecklingen av ett förebyggande socialt arbete*. En forskargrupp som arbetar med det problemet har

alla utsikter att kunna ge fältarbetarna viktiga impulser. Jag tror att svårigheten att förstå principerna för det förebyggande arbetet ligger däri, att man föreställer sig att förebyggande arbete liknar vanligt socialt arbete men att det "skall sättas in" vid ett tidigare tillfälle i klientens livssituation. Men ett förebyggande arbete är inte i första hand en fråga om tid utan om arbetets art och kvalitet. Jag kan försöka underbygga mitt påstående med ett praktiskt exempel.

I *Rågsvedsprojektet* håller sedan ett år tillbaka en grupp på tre socialarbetare på att utveckla nya former för ett förebyggande arbete bland barn och ungdom. Detta första år har man främst gått in för att vidga kontakten mellan skolan och arbetslivet genom en sk fadderverksamhet; ungdomarna i tre sjätteklasser har kontakt med "faddrar" som tar sig an ett par elever vid deras upprepade besök på arbetsplatsen – samtidigt kommer "faddrarna" till skolan vid ett flertal tillfällen under terminen för att känna "sina barns" arbetssituation. Faddersystemet är kärnpunkten i ett pedagogiskt program där ungdomarnas erfarenheter från arbetsplatsen senare tas upp i undervisningssituationen, där deras kontakter med arbetslivet bildar utgångspunkt för klassmöten med lärare och föräldrar – klassmöten där eleverna verkligen står i centrum och där deras upplevelser är de viktiga.

Ett projekt av detta slag tillför mängder av kunskaper som är väsentliga för det sociala arbetet utanför projektets gränser. Men försök av detta slag är svåra att genomföra: de kräver en vettig teori som grundval för projektets praktik, de ställer stora krav på dokumentation och de kräver en ovanligt fin laganda i arbetsgruppen. Så här skriver projektgruppen i personaltidningen *med andra ord* (m. a. o) i majnumret 1978: "Tillsammans kan föräldrar, skolan, eleverna, fackföreningarna, andra organisationer och föreningar öppna vägen för en dialog. Och den dialogen är nödvändig för att bryta de

.....
Ett förebyggande arbete är inte i första hand en fråga om tid utan om arbetets art och kvalitet.
.....

utslagningsprocesser vi skissat, nämligen isolering-
en från vuxenvärlden och "maktlösheten". Genom
sk "fadderverksamhet", dvs en nära kontakt mel-
lan skolan och arbetslivet och genom att engagera
föräldrar och föreningar i detta arbete, tycker vi att
vi har hittat en konkret och framkomlig väg att
förena dessa krav."

Jag vill också se en grupp som arbetar med *miss-
bruksproblem*, dels med ett socialt och övergri-
pande perspektiv, dels med direkt anknytning till
olika behandlingsexperiment. En sådan arbetsgrupp
på en institution för socialt arbete måste naturligtvis
arbeta i nära kontakt med de institutioner och per-
soner som har daglig kontakt med grupper av miss-
brukare, som startat lovande behandlingsexperi-
ment osv. I Göteborg finns många sådana försök
som jag har ett spontant intresse att följa på nära
håll, tex behandlingen av alkoholskadade blivande
mödrar. Här finns hur stort utrymme som helst för
samarbete inte bara med grupper på fältet utan ock-
så för intellektuellt utbyte över ämnesgränserna.

Aktuella projekt

Det är en sak att göra upp en önskelista för framtiden som jag gjort i det föregående avsnittet. Det känns också viktigt att berätta om de projekt jag arbetar med just nu – på olika stadier av genomförandet.

Projekt 1.

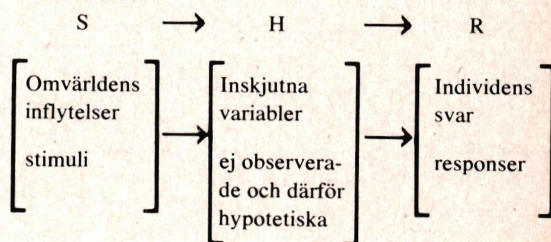
Det första av de aktuella projekten är en *psyko-
logisk analys av vårdideologin rörande vuxna miss-
brukare*. Bakgrunden till projektet är ett mångårigt
arbete i samarbetskommittén för socialvårdens mål-
frågor (den sk skuggutredningen) å ena sidan och
ett flerårigt uppdrag i Nordisk Samarbejdsorgan för
Drogforskning å den andra sidan. Mitt arbete till-
sammans med kamraterna i dessa bägge arbetsgrup-
per har till slut tvingat mig in på en del grundläggande
vetenskapsteoretiska problem.

Hur bestäms människors handlande? Den frågan
kan man dels se som en uppmaning till att samla
empiriska data av olika slag, dels kan man betrakta
den ur vetenskapsteoretisk synpunkt. Det är några
funderingar av det senare slaget jag vill presentera.

Det traditionella – vetenskapsteoretiska – svaret

på frågan om "förändringens villkor" är att rita en
modell av ungefär följande utseende: (fig. 1).

Fig 1. Den konventionella modellen rörande "förändringens villkor".

Denna modell är naturligtvis oerhört *generell*.
Man kan precisera den genom att göra en mängd
olika antaganden om de inskjutna variabelernas na-
tur; tex fysiologiska tillstånd, drivkrafter av olika
slag, intellektuella (kognitiva) "kartor" rörande
omvärlden osv.

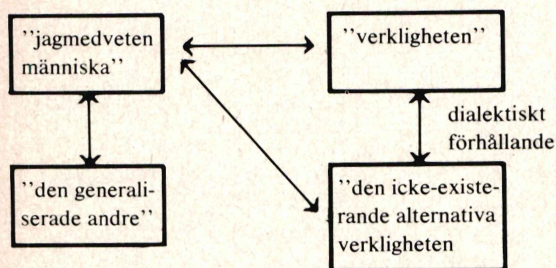
Men modellen är *specifik* i ett annat avseende:
den lämnar hur den än är konstruerad inget utrym-
me för individens "fria vilja", den medger inga
valmöjligheter för individen. Handlandet bestäms
ytterst av de impulser individen tar emot. Man kan
säga att detta är en materialistisk, ja mekanisk, psy-
kologisk modell. Den har varit så generellt tilläm-
pad under de senaste decennierna, att man mer eller
mindre tagit för givet att den representerar det enda
"vetenskapliga" sättet att förklara människors
handlande.

En motsats till denna modell är antagandet att
"individen tänker först och handlar sedan". Man
föreställer sig alltså att individen kan styra sitt
handlande med utgångspunkt från sina egna tankar
och ställningstaganden. Det är en *idealistisk modell*
av människans handlande. Den har ett starkt stöd i
varje människas introspektiva erfarenhet beträffan-
de orsaken till de egna handlingarna. Men den leder
omedelbart till svårigheter av oöverstigligt slag.
Tänkandet är ju ingen process i ett tomrum – det
vore ju ett metafysiskt antagande.

Den uppgift jag arbetar med inom ramen för detta
projekt är att försöka ge ett mer tillfredsställande

innehåll i *praxisbegreppet*. * Den modell jag utarbetat ser i en enkel version ut på följande sätt (fig. 2):

Fig 2. En modell rörande praxismänniskans möjlighet att via handlingar skapa historia.

Denna modell av den mänskliga praxisen har enligt min mening ett betydande intresse. Jag anger i några punkter de viktigaste särdragen hos praxisbegreppet i min version:

1) Modellen förutsätter att människan har ett jagmedvetande, en identitet, känner till sin egen existens och har begrepp för att beteckna sin egen person (egennamn, mig, jag, min). Att ha en identitet är att vara medveten om sig själv i världen, att vara medveten om sig själv och om omvärlden. Dessa medvetanden är varandras förutsättningar. Att ha en identitet är samtidigt att kunna objektivt se sig själv, se på sig själv "utifrån" och uppleva sig själv "inifrån". Världen ter sig helt olika för den jagmedvetna människan och för den varelse som saknar jagmedvetande.

Endast en jagmedveten varelse (en människa) kan ha ett *intentionellt* förhållningssätt till omvärlden, människan är den enda varelse som kan säga "jag vill".

2) En sida av människans intentionella orientering och erövring av tillvaron är, att den jagmedvetna individen är den enda som kan föreställa sig

det som icke är, den icke-existerande, alternativa "verkligheten".

Att kunna föreställa sig den icke-existerande men möjliga verkligheten är alltså förbehållet den jagmedvetna varelsen, människan. Denna förmåga är också förutsättningen för att man skall kunna förändra den existerande verkligheten i enlighet med intentionen, förutsättningen för människans förmåga att skapa historia.

3) Människan är själv en del av världen och kan därför också bli föremål för hennes syfte att förändra verkligheten. I min modell förutsätter jag att intentionen att "förändra sig till den man icke är" bygger på individens relation till andra, eller till "den generaliserade andre" för att använda G M Meads terminologi.

4) Jag utgår från att människans tanke om "det som icke är" står i ett dialektiskt förhållande till hennes uppfattning om den existerande verkligheten. I huvudsak är hennes föreställningsförmåga rörande den icke existerande verkligheten begränsad till motsatsen till det hon uppfattar – om hennes verklighet är A kan hon tänka sig icke-A. Däremot inte "allt det som inte är A". Detta utgör en viktig materiell begränsning av förändringens möjlighet.

Låt mig avbryta resonemanget om modellens struktur och innehåll och i stället försöka besvara den fråga som läsaren ställt vid det här laget: vad har allt detta att göra med socialt arbete?

Jag har velat presentera detta modellresonemang för att tydliggöra ett par av mina uppfattningar om forskning i allmänhet och forskning om socialt arbete i synnerhet. Jag tror för det första att det finns en risk att ämnesområdet socialt arbete alltför snabbt för tanken till omedelbar praktisk nytta. Det är självklart att ämnet skall ha en praktisk syftning, men just därför måste man bygga in teorier som går utöver det praktiska problemet.

Det teoretiska modellbygge jag ägnar mig åt är emellertid insatt i ett mycket påtagligt sammanhang

.....

Att ha en identitet är samtidigt att kunna objektivt se sig själv, se på sig själv "utifrån" och uppleva sig själv "inifrån".

.....

* Praxisbegreppet är centralt i marxismens samhälls- och människoupfattning. Den marxistiska utgångspunkten är att den sociala verkligheten – bestämd utifrån samhällets produktionsordning – är primär i förhållande till den psykologiska tillvaron. Men i sitt arbete tillsammans med andra människor, i sin *praxis* omskapar människan de sociala villkoren. Människan är därför inte passivt underkastad de sociala och ekonomiska lagarna, hon kan via praxis överskrida de gränser hennes egen tillvaro utstakat.

::
Människan kan inte förändras i en oföränderlig verklighet! En sådan oföränderlighet är ett notoriskt drag hos den tvångsmässiga vården – men det påståendet gäller också för många frivilliga vårdalternativ.
::

– jag försöker skissera en grundsyn när det gäller vården av drogmissbrukare. Inte minst är den ständiga frågan om *tvång eller frivillighet* central i detta projekt. Det "omedelbara praktiska" projektet skulle vara att starta en studie som under så kontrollerade betingelser som möjligt jämförde frivillig vård med icke-frivillig vård. Men sådana studier – eller undersökningar som åtminstone berört problemet – finns det massor av. En undersökning ytterligare av den sorten skulle man inte bli mycket klokare av (såvida man inte byggt in en fin teori i experimentet!). I det läget är det mer angeläget att teoretiskt analysera varför tvångsvård respektive frivillig vård fungerar eller inte fungerar under olika villkor.

Med en stark förenkling kan man säga att mitt resonemang i det föregående leder till slutsatsen, att den vård som inte tillåter en förändring av verkligheten utanför individen själv – en utveckling av praxis – inte heller kan resultera i en framgångsrik förändring för individens egen del. Människan kan inte förändras i en oföränderlig verklighet! En sådan oföränderlighet är ett notoriskt drag hos den tvångsmässiga vården – men det påståendet gäller också för många frivilliga vårdalternativ.

För det andra har jag redovisat mitt modellresonemang för att öppet ifrågasätta en av de vanligaste intellektuella stereotypierna inom samhälls- och beteendevetenskaperna: mikro- och makrostereotypin. Det har varit och är säkert fortfarande en kontroversiell fråga om innehavaren av professuren i socialt arbete skall tillhöra "makro-läget" eller vara "mikro-orienterad". Jag anser att denna uppspaltning inte bara är meningslös utan också direkt missvisande. En av de viktigaste uppgifterna för den sociala forskningen måste vara att beskriva hur individen införlivar ett socialt/ytte förtryck och gestaltar det som ett inre tvång. Allt förtryck har en

social början och ett psykologiskt slut och vad det gäller för den radikala forskningen är att följa hela denna rörelse också i dess många utvecklingar och upprepningar – och förklädningar.

Förstår man inte dessa processer, ser man inte "samhället i människan", så beror det inte på att man är en psykolog som är blind för samhälleliga frågor – man är en dålig psykolog. På samma sätt – och detta är ett argument som måste formuleras med samma skärpa – måste man utforma socialpolitiken med vettiga antaganden om människan som grund. Gör man inte det så är man inte en socialpolitiker som bortser från psykologiska fakta – man är en dålig socialpolitiker.

Det resonemang jag började på en rent teoretisk nivå har nu nått fram till de frågor som är centrala för varje socialarbetare med direkta klientkontakter. Vi som arbetar inom den – relativt sett – resursrika svenska socialvården måste fråga oss varför utslagna människor som får ett starkt psykologiskt stöd och god materiell hjälp ändå mycket ofta fortsätter att förstöra sina liv. Det är i varje fall den fråga som socialarbetarna dagligen måste ställa sig – och den som forskar inom det sociala arbetets område måste ge sitt bidrag till svaret.

Projekt 2,

Det var många ord om projekt 1. Jag måste därför beskriva de övriga projekt jag arbetar med för närvarande ytterst kortfattat. Ett andra pågående projekt (det pågår i snigelfart) har starka beröringspunkter med den undersökning jag just beskrivit. Projektet har arbetsnamnet *Teorier om medvetandet* – det är också ett vittsyftande och renodlat teoretiskt arbete. Jag har lovat mig själv att vara klar med undersökningen någon gång i mitten på 80-talet.

::
Vi som arbetar inom den – relativt sett – resursrika svenska socialvården måste fråga oss varför utslagna människor som får ett starkt psykologiskt stöd och god materiell hjälp ändå mycket ofta fortsätter att förstöra sina liv.
::

Jag tror att det är viktigt att hålla på med studier av det här slaget – som en nödvändig motvikt till det praktiska arbete som min vardag är bräddfull av. Det projektet är som ett träd som nästan inte växer i höjden själv, men det har ett rotsystem som skjuter skott på flera andra ställen. Projekt 1 är tex en typisk utväxt av mitt engagemang i undersökningen om medvetandets natur. Det gäller för övrigt också nästa projekt.

Projekt 3.

Under mer än ett års tid har jag tillsammans med ett par medarbetare förberett en undersökning rörande vården av drogmissbrukare. Arbetsnamn: *Missbruk och identitet*. Det som är karakteristiskt för undersökningen är det omfattande arbetet med vårdexperimentets teoretiska bakgrund – syftet är att studien skall fungera som en modellstudie för att mäta de aspekter av individens förändring som förblir obeaktade i konventionella behandlingsexperiment som i huvudsak är symtomorienterade. En beskrivning av den psykologiska förändringen från att vara drogberoende drogmissbrukare till att vara drogfri är en förutsättning för att man i behandlings-sammanhang skall kunna ta fasta på de svårigheter individen möter under denna process. Förarbetet till huvudundersökningen har stötts av Nordisk Samarbejdsråd for Drogforskning. Vi kommer att söka medel till huvudundersökningen den 1.9 1978 från delegationen för social forskning (socialdepartementet). Om jag får jobbet i Göteborg och om vi får forskningsanslag till undersökningen är detta alltså ett av de projekt jag är förpliktigad att fullfölja.

Projekt 4.

Vid socialförvaltningen i Stockholm pågår en rad utvecklingsprojekt för att förändra det sociala arbetet vid servicecentralerna (Stockholms socialbyråer). Det viktigaste projektet (i metodbyråns regi) heter *Socialt arbete i förändring*. Jag är projektledare för ett delprojekt inom detta "paraplyprojekt" – min undersökning berör målsättningarna för det sociala arbetet.

Tillsammans med Kenneth Sundh genomför jag

.....
Socialarbetare är precis lika engagerade som nånsin tidigare. Skillnaden är den att man nu vill ha ett fotfäste i verkligheten innan man ger sig i kast med stora och övergripande frågor.
.....

en sk Delfistudie; idén är att vi arbetar tillsammans med en grupp socialarbetare på fältet för att mot bakgrund av deras konkreta erfarenheter i arbetet genomföra en fördjupad målanalys för det sociala arbetet. Nästa steg är att bygga upp mål – fortsättande med förankring i socialarbetarnas erfarenheter – för den sociala verksamheten. Det är en fundamental skillnad mellan detta tillvägagångssätt och den målanalys som genomförts i socialutredningens regi och som ju utgår från kompromisser mellan professionella utredare.

Det har blivit en spännande undersökning som lärt mig en massa saker om socialt arbete. Jag trodde tex att den "radikala vägen" inom socialvårdens område ebbat ut och att socialarbetarna nu var en mer eller mindre desillusionerad grupp som accepterade det sociala arbetets defensiva karaktär.

Så ligger det inte till. Socialarbetare är precis lika engagerade som nånsin tidigare. Skillnaden är den att man nu vill ha ett fotfäste i verkligheten innan man ger sig i kast med stora och övergripande frågor. Först en fungerande arbetsgemenskap, ett utvecklat lagarbete – sedan kan man ta sig an de stora uppgifterna. Och vilka är de? "Att utveckla metoder för ett förebyggande arbete inom socialvården" – det är den mest angelägna, den mest önskvärda men inte den lättast genomförbara förändringen av det sociala arbetet i positiv riktning. Ett viktigt utvecklingsarbete för forskningen i socialt arbete!

Projekt 5.

Vad tusan gör skolan med barnen? Vart tar alla vetgiriga, intresserade och läraktiga barn vägen och var kommer alla håglösa och apatiska tonåringar ifrån? Det är orättvisa frågor – det är inte skolan som skapar den likgiltige tonårsgrabben och den skoltrötta tonårsflickan. I skolan manifesteras ungdomarnas funktionslöshet i samhället och i skolan får man arbeta med konsekvenserna av de brutalt

ojämnliga uppväxtvillkor som barn och ungdomar har.

Men skolans arbetssituation är inte enbart den att man "ställs inför" oöverstigliga problem; undervisningens uppläggning, skolans organisation och ansvarsförhållandena inom skolan är sådana att skolan å ena sidan förstärker den sociala olikheten och å andra sidan mystifierar ojämlikhetens existens genom att förstöra dess uttrycksformer.

Man kan säga att skolreformerna under efterkrigstiden genom att slutgiltigt eliminera parallellskolesystemet och genom att införa den sammanhållna klassen gav skolan i uppgift att motverka de notoriska sociala skiktningssmekanismerna i samhället. Men redan i första omgången avstod man från att definiera skolans uppgift i dessa termer. Det dilemma skolan råkade i genom att agera antagonistiskt gentemot samhällets skiktningsslagar skulle lösas på pedagogiska vägar, genom *individualisering* (=ett återupprättande av skiktningen *inom* den sammanhållna klassens ram!).

Jag för detta resonemang för att visa att man kan definiera "skolans kris" på två principiellt skilda sätt. Man kan förkasta den sammanhållna klassen (försöket att motverka den sociala skiktningen) eller man kan ta avstånd från individualiseringen (försöket att *motverka* försöken att motverka den sociala skiktningen!).

Den framtida utvecklingen av skolan är helt avhängig vilken ställning man intar i det här avseendet och det beror självklart i sin tur på vilken samhällsideologi man bygger in i grundskolans arbete – en solidarisk ideologi eller ett anspråk på skolan att i första hand tillgodose individuella prestationer.

I mitt arbete på Barnbyn blir det ständigt tydligt vilken stor andel i det negativa sociala arvet som skolan har men också vilka positiva möjligheter skolan innebär om man förenar familjearbetet och skolans arbete genom att man bygger undervisningen på medverkan från de socialt utslagna föräldrarna. Man kan återupprätta föräldrarnas självkänsla och därigenom eliminera överföringen av föräldrarnas skolfobi till barnen (som ju är basen för framtida sociala handikapp och en framtida klienttillvaro).

Dessa erfarenheter har jag försökt bygga in i ett storskaligt aktionsforskningsprojekt inom ramen för

riksförbundet Hem och Skolas verksamhet. Under tre års tid kommer vi att genomföra *Högstadieprojektet*, vars syfte är att via dokumentation av "positiva pedagogiska" erfarenheter inspirera andra skolor, lokala föräldraföreningar osv.

I aktionsprojektet arbetar för närvarande två fältkonsulenter på heltid med den tredubbla uppgiften att 1) medverka i pedagogiska aktionsprojekt med särskild tonvikt på åtgärder att etablera samarbete med "skolans förlorare" (de studiesvaga familjerna), 2) dokumentera dessa aktionsprogram och 3) förmedla dessa kunskaper vidare till lärare, elever och föräldrar. I arbetsplanen för Hem och Skola under 1978–80 är Högstadieprojektet en högprioriterad arbetsuppgift för riksförbundet för distrikten och för de 1 800 lokalföreningarna.

Projekt 5 är enligt min mening ett typexempel på *förebyggande socialt arbete!*

Projekt 6.

För ett par år sedan publicerade jag tillsammans med tre fosterhemsinspektörer en liten studie av det omhändertagna barnets situation. *I föräldrars ställe* var titeln på boken. Undersökningen utgick från intervjuer med fosterföräldrarna, fosterbarnen och med de biologiska föräldrarna – vi startade med 24 fallbeskrivningar (tolv "lyckade" och tolv "misslyckade" fall) och vi försökte identifiera återkommande mönster i barnens och de vuxnas upplevelser av omhändertagandet och separationen.

Fastän undersökningen var begränsad till omfånget kan den ändå enligt min mening ligga till grund för en radikal förändring av det sociala arbetet när det gäller dessa mycket komplicerade och ingripande sociala åtgärder. I stället för att koncentrera uppmärksamheten på frågan om frivilligt eller tvångsmässigt omhändertagande borde huvudfrågan vara om fosterhemsvistelsen avses ha en begränsad tidsutdräkt eller om man föreställer sig att den skall utgöra ett mer eller mindre beständigt arrangemang.

Med utgångspunkt från ett ställningstagande i denna grundläggande fråga skisserade vi i boken riktlinjer för den sociala metodiken när det gäller omhändertaganden av barn: en metodik som syftar till att göra fosterhemmet till ett komplement och ett

stöd för den "primära uppväxtmiljön" (när det gäller placering under begränsad tid) och som påtar sig ansvaret för en separationsbehandling vid långa placeringar.

Jag tror vår undersökning har haft ett direkt praktiskt resultat – jag har ju på nära håll kunnat följa arbetet vid familjevårdssektionen i Stockholm. Som ett av flera nya inslag i arbetet har man där tex börjat med grupparbete med fosterföräldrar där boken I föräldrars ställe är ett viktigt studiematerial. Till hösten planerar man att starta en motsvarande verksamhet för föräldrar vilkas barn omhändertagits.

I föräldrars ställe är i forskningsmässigt avseende en förstudie till ett projekt som jag planerat under lång tid, *Barn i kris*.

På 60-talet publicerade Gustav Jonsson och Anna-Lisa Kälvesten sin klassiska studie 222 *Stockholmspojkar*. Med den undersökningen skapade man ett referensmaterial, en fond av kunskaper som i otaliga sammanhang möjliggjort jämförelser med olika kliniska material – tex Gustav Jonssons egen klientgrupp "Skåhundra" (de hundra Skåpojkar som utgjorde undersökningsgruppen i Gustav Jonssons avhandling 1967).

Jag tänker att på samma sätt göra en undersökning på 222 fosterbarn – talet 222 för att markera Skåtraditionen men också för att storleken är tillräcklig för att möjliggöra generaliseringar men inte större än att man kan beskriva materialet med kliniska metoder.

En undersökning av det här slaget kräver ett omfattande förarbete. Det är redan påbörjat beträffande undersökningens rättssociologiska problem; *Hans Larsson* genomför i samarbete med mig en intensivstudie av barnavårdslagens utformning dels i jämförelse med socialutredningens lagförslag, dels i jämförelse med en "modellag" som vi konstruerat för att utröna om det går att bygga det sociala ingripandet – omhändertagandet – på mer precisa kriterier än de som ingår i gällande och föreslagen lagstiftning.

Under hösten kommer *Kerstin Vinterhed* och jag att tillsammans detaljplanera huvudundersökningen (som vi också skall försöka genomföra som ett ge-

mensamt projekt); vårt arbete vid planeringen innebär dels en utprovning av undersökningens mätinstrument och kliniska metoder och dels en kostnadsberäkning för huvudundersökningen utgående från denna instrumentella utprovning.

1976 (i oktober) var antalet omhändertagna barn enligt 29 och 31 §§ BvL 23.325 – det är en mycket betydande siffra. Den är också ett mått på den brist på kunskap som frånvaron av en konsekvent och långsiktig forskning inom det sociala arbetets område hittills medfört.

Slutord

I den föregående diskussionen har jag beskrivit de olika kunskapsområden där jag finner det angeläget att forskningen inom socialt arbete fördjupar frågeställningarna och ökar kunnandet. Men forskning är inte bara forskning – forskning är en intellektuell tradition som kan vitalisera den sociala debatten överhuvud och som i bästa fall kan bidra till att stimulera lärare och studerande även om de inte är direkt knuta till forskningsinstitutionen. Denna process uppstår inte av sig själv – jag skulle gärna vilja bidra konkret genom att också ha en del av min undervisning på de grundläggande nivåerna av undervisningen i socialt arbete.

Alldeles särskilt hoppas jag att forskningen blir en stimulans för de lärare som är engagerade i socionomutbildningen. När jag arbetade på pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet på 60-talet var minst nio av tio lärare utbildade inom institutionen. Det var kanske en allt för hög siffra – internrekryteringen kunde medföra en allt för snäv kunskapsinriktning. På socialhögskolan i Stockholm var tvärtom nio av tio lärare utbildade på andra institutioner; det var ett verkligt dilemma. Det uppstod aldrig en verklig intellektuell kunskapstradition av det skälet. På lång sikt kommer forskningen i socialt arbete kanske främst att få sin betydelse därigenom att forskningen bidrar till att förändra den sociala verkligheten där socionomutbildningen bedrivs – från ett institutionellt sammanhang där man förmedlar kunskaper till ett sammanhang där människor är engagerade i ett kunskapssökande.